

Kasteelkatern

December - 2007 - Nummer 21 - Jaargang 9

Periodiek van de Nederlandse Kastelenstichting

Van de redactie

Voor u ligt alweer de laatste Kasteelkatern van 2007. Deze editie draagt duidelijk de sporen van een bewogen jaar voor de Nederlandse Kastelenstichting. Zo investeerde de NKS het afgelopen jaar bijzonder veel tijd aan het beschermen van bedreigde kastelen. In de rubriek 'Bedreigde kastelen' leest u in het kort hoe de zaken ervoor staan. Via de website van de NKS vindt u zoals altijd de meer uitgebreide verslaglegging. 2007 was ook het jaar waarin de NKS een nieuwe voorzitter mocht verwelkomen. Mr. B.-J. baron van Voorst tot Voorst deelt zijn visie op het werk van de Nederlandse Kastelenstichting met u in de rubriek 'Wie is wie'. Het afgelopen jaar werd er bovendien ook hard gewerkt aan het verschijnen van een monografie over de inmiddels gerestaureerde buitenplaats Zwijnsbergen, waarover meer in de

Estafettecolumn

Sensatie en inspiratie

Regelmatig zijn kastelen en buitenplaatsen het onderzoeksdomain van archeologen voor opgravingen, grondboringen of non-destructief onderzoek. Met weerstandsmetingen ontrafelen zij de bouw- en bewoningsgeschiedenis van een kasteelterrein. Soms is het een – voor de buitenstaander onooglijke – kleine vondst die een hele nieuwe dimensie toevoegt aan het verhaal.

Zelf heb ik het mogen ervaren tijdens archeologisch onderzoek bij Huys Dever te Lisse. De ruïne van deze woontoren uit het einde van de 14de eeuw was eind jaren zeventig van de 20ste eeuw op een naar mijn idee verantwoorde wijze hersteld. Als 14-jarige jongen zette ik hier in 1985 mijn eerste stappen op archeologisch gebied door mee te helpen met het vrijleggen van de funderingen van de voorhof en de later tegen de donjon gebouwde voorhuizen. Dit alles bood veel inspiratie voor het reconstrueren van de bouwgeschiedenis. Maar waren er ook aanwijzingen voor middeleeuwse bewoning vóór de bouw van het nu nog bestaande huis? Het geslacht Dever werd tenslotte al in 1221 voor het eerst genoemd.

Jaren later vernam ik dat omstreeks 1920 enige scherven op het terrein waren gevonden die moesten dateren uit deze schimmige periode.

boekenrubriek. In deze *Kasteelkatern* leest u tot slot ook over een kasteel dat nog midden in het restauratietraject zit; de Waardenburg. Robbie Dell' Aira interviewde twee hoofdrolspelers bij dit grote project, dat de gemoederen af en toe flink bezig houdt.

Graag maken wij in deze laatste editie van 2007 alvast een sprong naar het nieuwe jaar. Op Tweede Pinksterdag, volgend jaar op 12 mei, organiseert de NKS de landelijke Dag van het Kasteel. In 'Actueel' alvast een oproep aan alle kastelen en buitenplaatsen om zich aan te sluiten bij deze dag. *Kasteelkatern* 22 zal geheel in het teken staan van dit bijzondere evenement!

Redactie

Kasteelkatern

Helaas waren de scherven weggegooid en kon slechts vanaf zwart-wit foto's geconcludeerd worden dat er 11de- tot 13de-eeuws aardewerk tussen moest zitten. Een mooie opsteker: Korte tijd later begeleidde ik – inmiddels als afgestudeerd archeoloog – het gedeeltelijk uitgraven van de eertijds gedempte gracht om de voorhof. De vrijgekomen grond zou binnen de gedeeltelijk weer opgemetselde muren van deze voorhof uitgevlakt worden. Tijdens en na het uitvlakken werd nog gekeken in hoeverre zich nog interessante vondsten tussen het zand bevonden. Het was midden in de winter en de dagen waren kort, maar plotseling lag daar een kleine scherf aardewerk...onmiskenbaar uit de 12de-13de eeuw. Op zo'n moment overkwam mij weer eens de door de historicus Huizinga verwoorde 'historische sensatie'. De afstand tussen heden en verleden was voor korte tijd verdwenen en inspireerde tot nieuwe, toekomstige inzichten. Ik denk dat iedereen die zich interesseert voor het verleden wel kan meepraten over de stimulans die de historische ervaring biedt. Ik wens dan ook iedereen veel sensatie én inspiratie toe in het komende jaar.

Menno Dijkstra

projectleider Middeleeuwen bij het Projectenbureau van het Nederlands Archeologisch Centrum (Universiteit van Amsterdam)

De pen wordt doorgegeven aan Henk

Hegeman, procesmanager restauratieprojecten bij de Rijksgebouwendienst.

Colofon

Kasteelkatern is een uitgave van de Nederlandse Kastelenstichting en verschijnt 3 keer per jaar.

■ Redactieadres Kasteelkatern

Nederlandse Kastelenstichting
Markt 24
3961 BC Wijk bij Duurstede
T 0343-578995
F 0343-591403
E info@kastelen.nl
I www.kastelen.nl

■ Eindredacteur

Mevr. drs. W. Landewé

■ Redactie

Mevr. drs. W. Landewé
Mevr. drs. J.M.M. Wielinga
Mevr. K. Steenbrink M.A.
Mevr. drs. L. Wessels

■ Aan dit nummer werkten mee

A. te Beek
Drs. M. Dijkstra
Ir. D.B.M. Hermans
L. Koppenaal
Mevr. C. Oldenburger
Drs. R. Dell' Aira

■ Omslag

De Waardenburg in 2006. Foto: L. Koppenaal.

■ Vormgeving & Druk

GVO grafisch bedrijf bv, Veenendaal

■ Oplage

2000

De NKS aanvaardt geen verantwoordelijkheid voor ingezonden stukken en behoudt zich het recht voor om ingezonden stukken zonder opgaaf van redenen te weigeren. Aan alle artikelen wordt de meeste zorg besteed, maar de ervaring heeft geleerd dat desondanks fouten niet geheel te voorkomen zijn.

Kasteelkatern is een uitgave van de NKS en wordt gratis toegezonden aan de begunstigers en relaties van de stichting.

U kunt uw reactie of artikel sturen naar hierboven genoemd adres. Mocht u teksten uit deze uitgave willen overnemen, neemt u dan contact op met de redactie.

De uiterste datum voor het opleveren van kopij voor het volgende nummer is: 1 maart 2008.

De volgende uitgave van Kasteelkatern verschijnt in april 2008.

Nederlandse
Kastelenstichting

Bedreigde kastelen

Er is weer veel activiteit in het kader van de bedreigingen rondom onze kastelen en historische buitenplaatsen. Goed nieuws is er ook. Zo wordt er nu daadwerkelijk begonnen met de restauratie van kasteel Beverweerd (Werkhoven, Utrecht). De Rijksdienst voor Cultuurlandschap, Archeologie en Monumenten (RACM) staat op het standpunt dat er niet gebouwd mag worden op de resten van de voorburch van een middeleeuws kasteel in Gulpen-Wittem. Alle gevallen worden meer uitgebreid beschreven op onze website: www.kastelen.nl.

Bouvine (Breda, Noord-Brabant)

De gemeente Breda heeft ondanks de protesten tegen de plannen uiteindelijk toch de monumentenvergunning verleend aan het Waterschap Brabantse Delta, eigenaar van de buitenplaats. Hierop hebben de NKS en de Vrienden van het Markdal en kasteel Bouvine en de Groene Koepel bezwaar aangetekend en zijn, tevergeefs, in beroep gegaan. De NKS en de Vrienden gaan in hoger beroep bij de Raad van State.

De Kippenburg (Oudemirdum/gemeente Gaasterlân-Sleat, Friesland)

De plannen van de gemeente Gaasterland-Sloten en van de Stichting Wyldemerk om vlak tegenover het huis en landgoed De Kippenburg een campus voor 96 jongeren en de nodige begeleiders op te richten worden concreter. Op 17 augustus is de aanvraag voor de bouw van tijdelijke units gepubliceerd. Onze zienswijze is ingediend. Alle zienswijzen (102, waaronder die van de NKS) zijn door de gemeente opzij geschoven, zijnde ongegrond. De NKS, de Friese zusterstichting en de eigenaresse zullen nu bezwaar aantekenen.

Kasteel Eerde (Ommen, Overijssel)

Gemeente Eerde heeft met als basis dezelfde aanvraag voor de monumentenvergunning door Natuurmonumenten en ROC Landstede (resp. de eigenaar en de gebruiker van kasteel Eerde), opnieuw

de procedure voor de monumentenvergunning gestart. Dit, in verband met procedurele fouten van de gemeente. Wederom zijn zienswijzen ingediend. Begin november heeft de gemeente laten weten dat alle zienswijzen ongegrond zijn verklaard. De NKS zal zeker verder gaan om kasteel Eerde te beschermen.

De Hartekamp (Heemstede, Noord-Holland)

GS van Noord-Holland heeft een positief advies aan Provinciale Staten uitgebracht m.b.t. de ontwerp-wijziging van het bestemmingsplan Landgoederen en Groene gebieden van de gemeente Heemstede. Dit betekent dat het bestemmingsplan, inclusief de plannen voor nieuwbouw op De Hartekamp, is goedgekeurd. Samen met de Stichting Cultureel Erfgoed Zuid-Kennemerland en de verenigde buurtbewoners zal de NKS verder gaan.

Teylingen (Voorhout, Zuid-Holland)

In de directe omgeving van de ruïne van Teylingen dreigen grote bouwplannen te worden uitgevoerd. Zo is er sprake van een supermarkt (Digros/Dirk van den Broek), de aanleg van Panorama Tulipland, een grote pretparkachtig toeristische attractie en een ondergrondse garage. Overleg met de Kastelenstichting Holland en Zeeland en het krantenartikel van 31 augustus jongstleden was voor de NKS voldoende aanleiding om in actie te komen.

Kasteel Gemert (Gemert-Bakel, Noord-Brabant)

Kasteel Gemert, momenteel in gebruik als klooster, is in de verkoop. Vesteda, een van de grote beleggingsmaatschappijen in ons land, is bezig met de aankoop. Medewerkers van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) hebben op 18 september een bezoek gebracht aan kasteel Gemert. Op verzoek van de gemeente zullen zij de situatie beoordelen. De besluitvorming door de gemeenteraad zal nog vóór het einde van het jaar komen.

De fundamente van de kastelen Middelburg en de Nieuwborg (Alkmaar-Noord-Holland)

Een drietal initiatiefnemers heeft onlangs plannen ontvouwd over de herbouw van de reeds lang verdwenen kastelen de Middelburg en de Nieuwborg (gebouwd door Floris V) in Alkmaar. De locaties zijn archeologisch beschermde monumenten. Als de plannen inderdaad de herbouw op de fundamente inhouden, dan zal de NKS stappen ondernemen.

Vredenburg (Utrecht, Utrecht)

Zij die regelmatig de rubriek Bedreigde Kastelen volgen, hebben inmiddels wel begrepen dat één tactiek in het opkomen voor dit deel van ons erfgoed de vertraging via juridische procedures is. In Utrecht passen particulieren ook deze werkwijze toe om de bij de sloopwerkzaamheden en latere herbouw van het Muziekcentrum bedreigde resten van het kasteel Vredenburg te redden.

Goed nieuws!

Kasteel Valkenburg (Valkenburg, Limburg)

In Kasteelkatern 20 werd bericht over geruchten dat er plannen waren om de ruïne van kasteel Valkenburg te 'updaten' voor het cultuurhistorisch toerisme. Gelukkig bleken deze geruchten niet de realiteit te zijn.

Barlham (Doetinchem, Gelderland)

Het is mogelijk een monument te adopteren. Scholen deden dat al, maar nu heeft zich een commercieel bureau gemeld. De resten van het middeleeuwse kasteel Barlham worden geadopteerd door een archeologisch bureau. Dit bureau zal ervoor gaan zorgen dat dit archeologisch monument verzorgd zal worden en behouden zal blijven.

Geen nieuws is er omtrent de Wedderborg (Bellingwedde, Groningen). Hetzelfde geldt voor het kasteelterrein Stoutenburg (Amersfoort, Utrecht) en de Hartekamp (Heemstede, Noord-Holland).

Restauratie kasteel Waardenburg op juiste moment

Gesprek met Johan Carel Bierens de Haan en Frans Ganzevles

‘Als in de toekomst de Waardenburg gerestaureerd wordt, laat men haar dan niet verbouwen. [...] Moge het herstel zo geschieden, dat de oude glans behouden blijft, zodat de vleermuizen, hagedissen en ... de spoken er niet verjaagd worden. Ze horen erbij.’ Zo schreef in 1972 Adriaan van Goelst Meijer (1892-1990), bewoner van het toen al grotendeels vervallen kasteel Waardenburg in het gelijknamige dorp. Nu is die restauratie dan zover en die kost € 4 miljoen (exclusief BTW). De oplevering is gepland voor de zomer van 2009. Johan Carel Bierens de Haan en Frans Ganzevles van de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen geven uitleg over de bijzondere restauratie van een uiterst kwetsbaar gebouw.

Kasteel Waardenburg in het gelijknamige dorp aan de Gelderse Waal, schuin tegenover de vestingstad Zaltbommel, werd in de 13de eeuw gesticht en in de daaropvolgende eeuwen uitgebreid tot een imposant kasteelcomplex. Vanuit hun torens hadden de heren van Waardenburg uitzicht over de Waal en beheersten zij de wijde omgeving. In de Tachtigjarige Oorlog werd het kasteel echter door aanhangers van Willem van Oranje ingenomen en grotendeels verwoest. De ronde waterburcht werd nooit meer opgebouwd en al snel ontstonden er spookverhalen rond de resten van het oude kasteel. Een bekend verhaal is de legende van Doctor Faust, die een verbond met de duivel sloot, maar na zeven vette jaren door de duivel werd gehaald en een

gewelddadige dood vond in één van de torenkamers van het kasteel. Op de muren van die zogenaamde Faustkamer zijn nog altijd bloedsporen te zien, die daar terecht kwamen toen Faust zich tegen de duivel verzette.

Omdat kasteel Waardenburg na de gedeeltelijke verwoesting in de 16de eeuw als ringburcht nooit meer werd opgebouwd, ontstond een grotesk bouwwerk dat door de plaatselijke bevolking ook wel ‘de Stomp’ werd genoemd. Na de Tweede Wereldoorlog werd het zwaar uitgewoonde kasteel onbewoonbaar verklaard. Oud-burgemeester van het Gelderse Rossum, Van Goelst Meijer, begon in 1958 met de consolidatie van het kasteel en betrok zelf de oostvleu-

gel. In 1975 kreeg de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen Waardenburg voor een gulden per jaar in langdurige erfpacht van Jonkheer Carel L. H. van Vredenburg. Toch bleef het nog lang wachten op een alles omvattende restauratie, en die is nu dan eindelijk begonnen.

‘Achteraf zijn we op het juiste moment met de restauratie van Waardenburg begonnen’, begint Johan Carel Bierens de Haan, ten tijde van dit interview nog adjunct-directeur van Geldersche Kasteelen, maar vanaf 1 januari 2008 adjunct-directeur op Paleis het Loo. ‘Geld is weliswaar de belangrijkste reden geweest dat we zo lang hebben moeten wachten op de restauratie, maar tegelijkertijd heeft het gebrek daaraan er

Foto Links: De Waardenburg voor restauratie.
Foto: L. Koppenaal.

ook toe bijgedragen dat er veel historisch materiaal bewaard is gebleven. Als we in de jaren ‘70 of ‘80 met restauratie zouden zijn begonnen, dan waren waardevolle historische resten zoals oude behangsels misschien verloren gegaan. Daarvoor had men in die jaren veel minder oog. Tegenwoordig gaan we daar gelukkig veel genuanceerder mee om. En zeker voor een kwetsbaar bouwwerk als kasteel Waardenburg is dat van het grootste belang’.

Frans Ganzevles, projectleider van Geldersche Kasteelen, vertelt bevlogen over de uitvoering van de restauratie. ‘Het karakter van kasteel Waardenburg laat niet toe dat we zomaar een willekeurige mortel gebruiken. We laten de samenstellingen van de mortels onderzoeken en opnieuw maken, zodat we het kasteel zo kunnen restaureren dat je daar uiteindelijk weinig van ziet. Op dit moment hebben we zo’n zes verschillende soorten mortel gevonden.

Het terugbrengen van de oorspronkelijke leien dakbedekkingen zal voor het oog ingrijpender zijn. Maar ook die daken zullen binnen afzienbare tijd hun patina krijgen waardoor kasteel Waardenburg zijn historische karakter behoudt.’

Met trots vertelt Ganzevles dat een belangrijk deel van de uitvoering van de restauratie wordt verwezenlijkt door leerlingen. ‘Die jonge mensen leren ter plaatse het vak van restaurator en vormen daarmee een welkome investering in de toekomst van ons erfgoed.’

‘De filosofie van de restauratie’, legt Bierens de Haan uit, ‘is in het geval van Waardenburg vooral toegespitst op het brengen van evenwicht tussen het gebouw en het toekomstige gebruik ervan. De west- en middenvleugel kunnen worden ingericht als kantoor en de oostelijke vleugel zou als dienstwoning in gebruik genomen kunnen worden. De centrale traptoren, de halfronde toren, waarin de Faustkamer zich bevindt, en een deel van de middeleeuwse

vierkante toren zullen leeg gelaten worden en sporadisch een lichte maatschappelijke functie krijgen. Tijdens de jaarlijkse Open Monumentendag zal dat deel worden opengesteld.’

Een restauratie van een kasteel als dat van Waardenburg vraagt om speciale aandacht. En dat krijgt het. ‘Een zegen van deze tijd’, zegt Ganzevles, ‘zijn de draadloze aansluitingen van telefoon en internet. Zelfs voor de elektra hebben we geschikte oplossingen die gunstig zijn voor het eeuwenoude karakter van het gebouw. Daarom is het maar goed dat de restauratie nu plaatsvindt. Want pakweg twintig jaar geleden zouden die voorzieningen veel ingrijpender gevolgen hebben gehad.’

De wens die kasteelheer Van Goelst Meijer in 1972 uitsprak, zal dus in vervulling gaan. En de vleermuizen en spoken? Ook die zullen er ook na de restauratie nog zijn.

Robbie Dell’Aira

■ Het team achter de restauratie van de Waardenburg. Derde van rechts prof. dr. J. C. Bierens de Haan.
Foto: Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen.

Boeken

Zwijnsbergen, herrezen uit de as.

Begin december is het vierde deel uitgekomen in de serie Nederlandse Kastelen van de NKS: *Zwijnsbergen, herrezen uit de as*. Aan deze monografie over de Brabantse buitenplaats Zwijnsbergen en zijn bewoners, uitgegeven door de Uitgeverij Matrijs te Utrecht, is met veel inzet en enthousiasme gewerkt. Het resultaat mag er zijn!

In Helvoirt, gemeente Haaren (Noord-Brabant), ligt de buitenplaats Zwijnsbergen. In het voorjaar van 2001 werd het huis door een grote brand gedeeltelijk in de as gelegd. Het was een van de meest voornamelijk Brabantse monumenten, totdat het door de felle brand werd verwoest.

Gelukkig werden vele handen ineen geslagen om het herstel van het huis mogelijk te maken.

Inmiddels is de restauratie van het statige huis afgerond en pronkt Zwijnsbergen weer met al zijn charmes.

De buitenplaats Zwijnsbergen ontwikkelde zich door de eeuwen heen van een laatmiddeleeuws boerenbedrijf tot een statige 18de-eeuwse buitenplaats, die ook in de 19de en de 20ste eeuw nog werd verbouwd en verfraaid. Het voortraject voor de restauratie na de brand leverde veel kostbare informatie op over de bouwhistorie van het huis.

Het hoofdstuk over de bouwhistorie wordt bovendien aangevuld met een waardevolle restauratieverantwoording, informatie die zelden wordt gepubliceerd en die de lezer dan ook een bijzondere blik achter de schermen van een restauratie biedt.

Onderzoek naar recent ontdekt archiefmateriaal heeft bovendien geleerd dat de ontwikkeling van de directe omgeving rondom

Zwijnsbergen in deze periode in een ander licht moet worden gezien.

In dit boek, voorzien van vele illustraties en met bijdragen van ir. L. Wevers, ir. C. Bouwstra, ir. R. Bosch van Drakestein, dr. H. Tromp, drs. R. van Immerseel, ir. P. Verhoeff, dr. H. Ronnes, drs. K. Bijsterveld en drs. W. Landewé, wordt de rijke geschiedenis van Zwijnsbergen uit de doeken gedaan. De publicatie beschrijft, zoals gezegd, de bouwhistorische ontwikkeling van het huis, geeft een goed beeld van de verschillende eigenaren en bewoners van Zwijnsbergen en gaat ook in op de ontwikkeling van de tuin en het omringende park. Zwijnsbergen is als gevolg van restauratie en onderzoek waarlijk uit de as herrezen...

Het boek is te bestellen bij Uitgeverij Matrijs te Utrecht.
ISBN 978 90 5345 344 5
Kosten € 14,95

■ Kasteel Zwijnsbergen tijdens de restauratie. Foto: A. Speelman.

Het kasteel culinair

15de-eeuwse appelflappen

Wie geïnteresseerd is in historische recepten, kan op internet een schat aan informatie vinden. Bijzonder interessant is dan de website www.coquinaria.nl. Deze website staat bol van informatie over de zogenaamde *ars coquinaria*, de kunst van het koken. Behalve recepten zijn op deze website ook drie volledige edities van middeleeuwse kookteksten te vinden. Deze edities zijn gemaakt door kookhistorica Christianne Muusers, een neerlandica met een passie voor koken.

Wie is wie

In het vorige nummer van Kasteelkatern maakten wij melding van het feit dat de Nederlandse Kastelenstichting een nieuwe voorzitter heeft. In het hiernavolgende leest u hoe mr. B-J. baron van Voorst tot Voorst de toekomst van de NKS ziet.

Toen ik begin dit jaar bij de uitvaart van de plotseling overleden Lambert d'Ansembourg een plaats toegewezen kreeg in de bank, gereserveerd voor het bestuur van de Nederlandse Kastelenstichting, kon ik niet vermoeden dat dit een soort voorteken zou blijken te zijn. In juli mocht ik d'Ansembourg opvolgen als voorzitter van de NKS. Anders dan hij, ben ik geen kasteelheer. My home is my castle, maar mijn castle is geen kasteel. Wel zocht ik al als kind in boeken over kastelen naar de kastelen waar mijn familie had gewoond. Maar ik ben steeds blijer geworden dat ik niet de zorg voor het in stand houden van een kasteel heb. Evenzeer steeg mijn bewondering voor degenen die dat nog wel opbrengen. Daarmee beland ik dan meteen bij het belang van de NKS.

Hieronder een toepasselijk eindejaarsrecept voor appelflappen. Dit recept komt uit een 15de-eeuws handschrift, waarin ook een aantal officiële hofbanketten wordt beschreven.

Ingrediënten

150 gram bloem, 2 deciliter bier (bijv. Westmalle dubbel en tripel, Hoegaarden, Jopen Koyt, allemaal bovengistend), $\frac{1}{2}$ theelepel droge gistkorrels of $\frac{1}{2}$ eetlepel verse gist, $\frac{1}{4}$ theelepel saffraan, gekneusd in 1 eetlepel verwarmd bier, $\frac{1}{4}$ theelepel zout, 2 appels, olijfolie of neutrale olie (zonnebloem-, soja-, sla-) om te frituren, poedersuiker en eventueel wat kaneelpoeder om te strooien.

Bereiding

Maak het beslag. Verwarm een halve deciliter van het bier tot lauw, strooi de droge gist erin en laat het geheel een kwartiertje staan. Verhit een eetlepel bier (magnetron) en kneus de saffraandraadjes hierin.

Meng dan de rest van het bier door het bier met gist, de bloem, het zout en de gekneusde saffraan met de eetlepel bier. Roer het tot een glad beslag en laat dit een half uur rijzen. Het beslag moet dikvloeibaar zijn. Schil en snijd de appels pas vlak voor het bereiden om verkleuring tegen te gaan. Schil de appels, haal het klokhuis eruit, en snijd ze in partjes of schijven.

Verhit de frituurolie tot 180°C. Haal de appelpartjes of -schijven door het beslag en frituur ze met enkele tegelijk in de olie tot ze mooi goudbruin zijn, een minuut of vijf. Keer ze halverwege. Laat ze uitlekken op keukenpapier, houd ze warm in de oven (100°C) tot alles klaar is.

De appelflappen zijn warm heel lekker; bestrooid met suiker.

Bron: www.coquinaria.nl naar ms Harleian 279, recept 2.54

Daarvoor kunnen we steunen op een kleine enthousiaste staf, enkele deskundige vrijwilligers, wier aantal nog wat zou mogen groeien. Doordat de overheid geen instellingssubsidie meer verstrekt, is onze financiële positie zeer precair. Wij zijn niet alleen blij met de inzet van de vrijwilligers, maar ook met de noodzakelijke steun van de begunstigers. Tegelijk willen we met verwante organisaties samenwerken om door efficiënte inzet van ieders bescheiden middelen toch een stevig resultaat te behalen. Kijken of we van één plus één drie kunnen maken.

Met veel animo zal ik me, met de medebestuurders en medewerkers, inzetten voor het behoud van onze kastelen. Wetend dat verandering soms moet, maar ook dat bij het exploitable houden van kastelen de historische, architectonische en landschappelijke waarden niet grof en onomkeerbaar aangetaast mogen worden. De morele en financiële steun van vakman en van sympathisant, van ouderen en van jongeren, kortom van iedereen, is daarbij nodig. Ik reken op U!

mr. B-J. baron van Voorst tot Voorst
voorzitter NKS

Woontoren(s) in Nederland

■ Kasteel Duurstede in Wijk bij Duurstede. Foto: D. Kransberg. Collectie NKS.

Een woontoren is, zo wordt algemeen aangenomen, het kleinste type kasteel. Een definitie ontbreekt, maar hij bestaat – alweer algemeen aangenomen – uit een vierkant of rechthoekig bouwvolume van globaal 8 x 8 tot 12 x 12 meter en staat solitair. De toren is meer hoog dan breed of lang met per bouwlaag één, niet onderverdeelde ruimte. De bouw van de woontoren ligt globaal tussen 1225 en 1450.

Kloppen deze aannames nu? Naar mijn mening niet, noch morfologisch noch castelologisch. De solitaire toren als bouwwerk komt al ver voor 1225 voor, bijvoorbeeld op de motte of als vroege burcht. Denk hierbij bijvoorbeeld aan Kessel (midden 11de eeuw) of Ooy bij Nijmegen (11de of 12de eeuw). Ook komen ze nog na 1450 voor, bijvoorbeeld in de vorm van de spijkers rondom Arnhem (het Spijkerkwartier daar is genoemd naar het Geldersch Spijker), niet te verwarren met de spiekers voor de opslag van graan.

Dan is er nog het verschil tussen de hoogte en de plattegrondmaat. Zowel de Walenburg (ca. 1250) als Loevestein (ca. 1330) zijn ontstaan uit een 'toren' van één bouwlaag boven een kruipruimte. Hierbij was de breedte en/of lengte groter dan de hoogte.

Dan is er nog het verschil tussen de hoogte en de plattegrondmaat. Zowel de Walenburg (ca. 1250) als Loevestein (ca. 1330) zijn ontstaan uit een 'toren' van één bouwlaag boven een kruipruimte. Hierbij was de breedte en/of lengte groter dan de hoogte.

Zijn dit dan geen woontorens en is de Walenburg dat dan wel geworden na de verhoging rond 1300?

En dan dat solitair staan. Kasteel het Oude Loo bij Apeldoorn en de Rode Toren te Heteren bestonden beide in oorsprong uit een vierkante toren op de hoek van een vierkant ommuurd terrein met diagonaal daar tegenover een poortgebouw. Die toren lijkt dan het enige stenen woongebouw, maar dan géén woontoren?

Het hiervoor beschreven type is ook in zichzelf niet consistent: er is een groot verschil tussen bijvoorbeeld het kasteel Duurstede (ca. 1250), dat alle elementen van bewoonbaarheid in zich heeft en muren van ruim twee meter dik, en de ongeveer gelijktijdig gebouwde torentjes langs de Langbroekerwetering, die deze elementen ontberen en muren hebben van nauwelijks één meter dik. Mogen beide soorten torens statussymbolen zijn, de laatste zijn dat alleen maar. Zij dienen geen andere functie. Duurstede ligt op een strategische plaats, de torens langs de Langbroekerwetering doen dat niet, zij zijn niet meer dan buitenplaatsen avant la lettre met maar één doel: statusverhoging of –bevestiging. Er viel daar niets te verdedigen of 'strategisch te zijn'.

Datzelfde lijkt ook te gelden voor de torentjes rondom Rotterdam. Een groot deel daarvan is rond 1351 gesloopt tijdens de Hoekse en Kabeljauwse Twist en daarna niet meer herbouwd, terwijl een kasteel als Brederode, overigens geen woontoren, in dezelfde tijd alleen is belegerd en deels beschadigd, maar waarnaar de eigenaar al kort na de verzoening weer terug kon keren en in al zijn functies en rechten werd hersteld. De positie van dat kasteel en die persoon was te belangrijk om geheel te verdwijnen en dat gold niet voor de onbeduidende torentjes met hun 'kleine' heren rond Rotterdam.

De toren als symbool, al dan niet gekop-

peld aan macht, drong blijkbaar ook door tot de (laat)middeleeuwse mens. Wordt een kasteel over het algemeen als 'huys' in een belening of oorkonde vermeld, wanneer er een woontoren staat dan wordt deze ineens apart vermeld, bijvoorbeeld 'huys ende den toorn' (Onsenoort 1388), 'sinen toern' (Lunenburg 1391) of 'den ouden toerne' (Rhoon 1394). Daarmee werd de toren toentertijd dus verbijzonderd.

Los van dit alles speelt de tijdsspanne een rol. Terugkijkend stellen we wel dat de torens zijn gebouwd tussen globaal 1225 en 1450, maar dan hebben we het wel over ruim twee eeuwen. Bedenk wat er de afgelopen twee eeuwen is veranderd en het zal duidelijk zijn dat we niet alle torens uit die periode over één kam mogen scheren. Een voorbeeld: het kasteel Onsenoort en

het kasteel van Loon op Zand zijn twee rechthoekige torens die aan het eind van de 14de eeuw worden gebouwd met muren heeft van rond de twee meter dik, in een tijd dat de muurdikte van de torens alleen maar terugloopt. Het hoe en waarom dient nog te worden onderzocht.

Al een aantal jaren probeert de auteur greep te krijgen op de weerbarstige materie van de woontorens. Het onderzoek tracht een beeld te schetsen van de verschillende soorten woontorens, want 'de woontoren', die bestaat niet.

Taco Hermans

Foto onder: De Lunenburg aan de Langbroekerwetering. Foto: D. Kransberg. Collectie NKS.

Groen

Gijsbert van Laar en zijn *Magazijn van Tuinsieraaden*

De omslag van Kasteelkatern nummer 19 (mei 2007) werd gesierd met een plaat uit de collectie van de NKS, volgens opgave een ‘anoniem tuinontwerp voor een buitenplaats’. Toevallig leverde ik zelf een artikeltje voor dit nummer en las ik in het colofon dat de NKS dit een anoniem ontwerp noemde. Tuinhistorici weten wel beter en zullen deze plaat direct herkennen. De plaat komt uit het boek *Magazijn van Tuinsieraaden* of *verzameling van modellen van aanleg en sieraad, voor groote en kleine luthoven, voornamelijk van dezulke die, met weinig kosten, te maken zijn. Amsterdam, 1802 – 1809, 24 katernen met in totaal 190 platen*.

Alles over de auteur en het plaatwerk is te lezen in het tijdschrift *Cascade*, *bulletin voor tuinhistorie*, jg. 12, 2003-1. Genoemd *Cascade*-nummer is geheel (43 pp.) gewijd aan Gijsbert van Laar en zijn beroemde plaatwerk. Het artikel ‘Gijsbert van Laar (1767-1829), tuinarchitect’ is geschreven door Martin van den Broeke en Wim Meulenkamp. Het artikel is ook via de website van het Tuinhistorisch Genootschap Cascade op Internet te lezen en af te drukken (1). Het hele plaatwerk *Magazijn van Tuinsieraaden* is bovendien sinds kort op CD-ROM te koop (2).

Wie was nu deze Gijsbert van Laar?

Van Laar leefde van 1767 (geboren te Harmelen) tot 1829 (overleden te Oudshoorn). Zijn beroep was ‘aanlegger van plantsoenen’. Van Laar verhuisde in 1771 naar Utrecht, en heeft daar later mogelijk in de botanische tuin aan de Nieuwe Gracht gewerkt. Aan het eind van de 18de eeuw vertrok Van Laar naar Alkmaar. In 1799 plaatste hij samen met Arie van Wetering, zijn compagnon, enige malen een advertentie in de Alkmaarsche Courant “G. van Laar en A. van Wetering in Comp: hebben onder die Firma te Alkmaar, even buiten de Geester-Poort, de Affaire van Boom- en Bloemkwekerij begonnen: Eerstgenoemde blijft met het aanleggen van Buytenplaatsen

en Tuynen continueeren. Recommandeeren zich in ieders gunst”. Vanaf 1803 vestigde Van Laar zich in Oudshoorn bij Alphen aan de Rijn. In deze streek heeft hij verscheidene buitenplaatsen aangelegd, waarvan ook voorbeelden in zijn boek te vinden zijn.

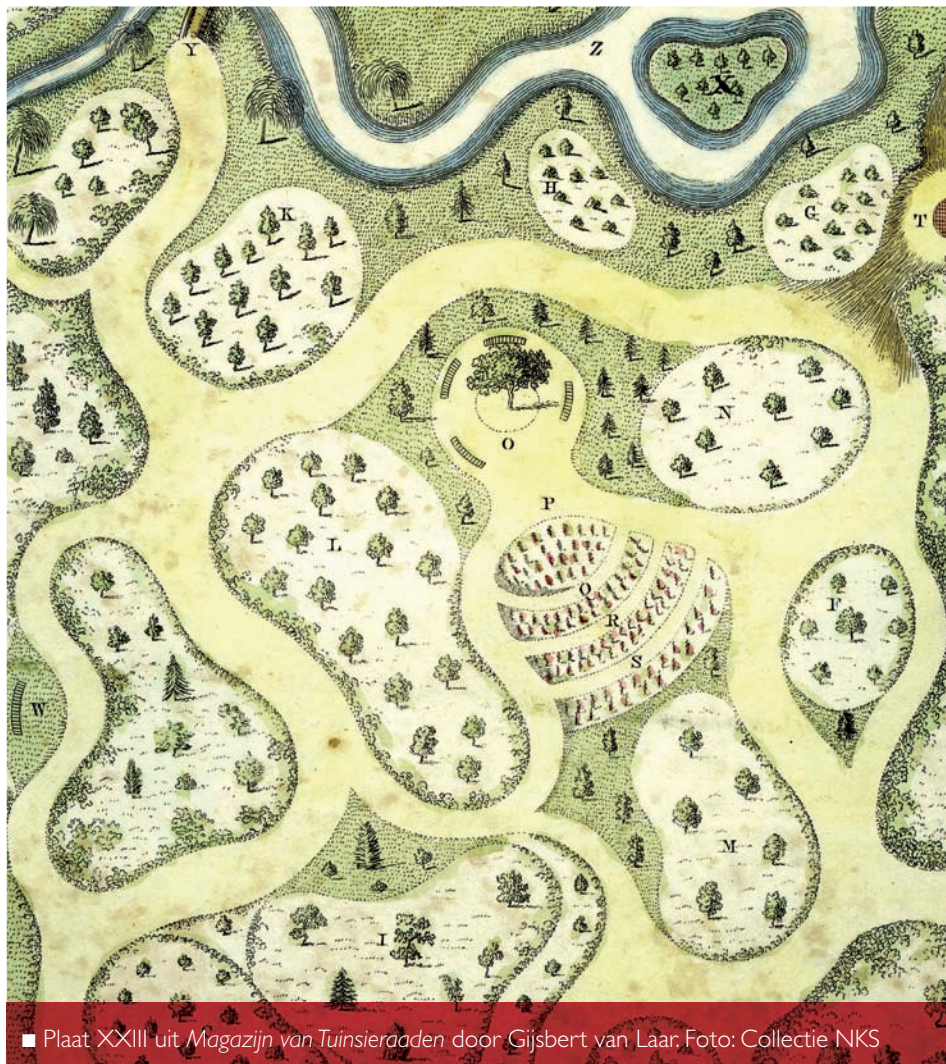
Magazijn van Tuinsieraaden

In het plaatwerk *Magazijn van Tuinsieraaden* zijn 190 platen (met verklarende teksten) opgenomen met tuingebouwtjes (‘folies’) en plattegronden, ‘getrokken uit de voornaamste buitenlandsche werken’, en ook “veele nieuwe platte gronden en sieraaden”. Het belangrijkste modellenboek dat Van Laar gebruikte

om platen uit over te nemen was *Ideenmagazin fuer Liebhaber von Gaerten, englische Anlagen und fuer Besitzer von Landguetern...* van J.G.Grohmann. Leipzig, 1796-1811. De nieuwe plattegronden waren hoofdzakelijk van zijn eigen hand, zoals plaat XXIII uit bezit van de NKS. De bijbehorende tekst (zie hiervoor het artikel in *Cascade*-Bulletin) verklaart wat er is te zien.

Carla Oldenburger

1. Zie <http://www.cascade1987.nl/nieuwsbrief/GijsbertVanLaar.pdf>.
2. Zie www.boekopcd.nl. Kosten € 25,=

■ Plaat XXIII uit *Magazijn van Tuinsieraaden* door Gijsbert van Laar. Foto: Collectie NKS

Actueel

Restauratie kasteel Daelenbroeck

In 2008 zal een start worden gemaakt met de restauratie van kasteel Daelenbroeck bij Herkenbosch (Limburg). Begin 18e eeuw werd de hoofdburcht van het kasteel gesloopt. Kasteelheer Ernest van Rollingen verplaatste toen zijn residentie naar de voorburcht. De grotendeels boven het maaiveld gelegen kelderruimtes van de voormalige hoofdburcht werden gebruikt als opslagruimte. De eerste fase van de komende restauratie zal bestaan uit de herbouw van een overhoekse toren en een poortgebouw, onderdelen van de voormalige hoofdburcht. De nog bestaande kelders van de hoofdburcht werden al in een eerder stadium gerestaureerd. De nieuwe overhoekse toren moet ruimte bieden aan vier luxe hotelkamers en ook in het vertrek boven de poort in het nieuwe poortgebouw zal een hotelkamer worden gevestigd. De kelders gaan dienen als expositieruimte voor archeologische vondsten, aan het licht gekomen bij opgravingen op het kasteelterrein. Op termijn zullen ook de kasteelgracht en de kasteeltuinen worden gere-

construeerd. Bron: *Dagblad de Limburger*

Landelijke Dag van het Kasteel op 12 mei 2008

Staat het ook al in uw agenda? Op 12 mei 2008, Tweede Pinksterdag, zal er verspreid over diverse locaties in heel Nederland van alles te beleven zijn tijdens de eerste Landelijke Dag van het Kasteel. Voortbordurend op de al 17 jaar succesvolle Brabantse Kastelendag, zullen op het terrein van vele kastelen en buitenplaatsen allerlei activiteiten ontplooid worden. U kunt wandelroutes en fietstochten verwachten, Living History, speciale exposities, muziek, kinderactiviteiten en nog veel meer ander vermaak met een educatief tintje. Natuurlijk is het ook de bedoeling dat op zoveel mogelijk locaties een kijkje binnen de poorten genomen kan worden. Met deze Dag van het Kasteel probeert de NKS een laagdrempelige activiteit te organiseren, waarbij weer eens de broodnodige extra aandacht voor de kastelen en buitenplaatsen gegenereerd wordt. Momenteel is

de organisatie opgestart en hopelijk kunnen we in het volgende Kasteelkatern weer een tipje van de sluier oplichten.

Voor interesse in deelname aan de Dag van het Kasteel kunt u contact opnemen met Esther Maas – Becx, Projectleider Landelijke Dag van het Kasteel. *Contact via email : e.becx@kastelen.nl. Bovendien altijd 's-maandags te bereiken op : 06 – 11510001.*

Nederlandse kastelen in Duitse database

Sinds 1 november jl. zijn de gegevens van 139 Nederlandse kastelen te raadplegen via de Duitse website www.ebidat.de. Deze databank met informatie over kastelen langs de Rijn en Donau is het resultaat van een Europees samenwerkingsverband, waaraan niet alleen Duitsland en Nederland, maar ook Oostenrijk, Slowakije en Hongarije hebben deelgenomen. Voor Nederland werd het project uitgevoerd door Stichting Kastelenlexicon Nederland. Bron: www.skln.nl

Ingezonden brief

In de estafettecolumn van *Kasteelkatern* 19 verdedigt Wendy Landewé onder de titel ‘Kasteelvrouwen’ de stelling dat ‘de vrouw komt om haar rechtmatige plaats in hetzelfde kasteel op te eisen’. Zij verzacht het met de suggestie dat ‘de man zeker niet langzamerhand het kasteel wordt uitgewerkt’.

Het is een curieuze stelling, als je beschouwt wat deze kasteelvrouwen dan eigenlijk zouden hebben veroverd. De mannen in kwestie hebben zich immers al in de loop van de 16de eeuw langzamerhand uit hun kastelen teruggetrokken. De woonfunctie werd geleidelijk verplaatst naar stadskastelen en buitenplaatsen, ook de verdedigingsfunctie werd halverwege de 16de eeuw al verwezenlijkt in de vorm van vestingsteden (de naam van Menno van Coehoorn dringt zich op aan het einde van de 17de eeuw), terwijl de oude middeleeuwse kastelen langzamerhand verander-

den in kazernes, forten en staatsgevangenissen. Waar lag derhalve in die tijd de macht, die in de Middeleeuwen nog kon worden gesymboliseerd in de machtige torens van de kastelen, en die zo nodig moest worden bevochten door de kasteelvrouwen van Wendy Landewé?

Niet in die buitenplaatsen, waar immers geen serieuze verdediging bestond, en waar dus ook geen serieuze bedreiging van uitging. Vermoedelijk aanzienlijk meer in de stadspaleizen, zoals in Amsterdam het stadhuis en de grachtengordelhuizen. De zeven poorten in dat stadhuis geven nadrukkelijk hun functie aan: elk van de zeven machthebbers in de stad heeft zijn eigen ingang. De 17de en 18de eeuw hadden kennelijk hun eigen machtsymboliek, waarin bijvoorbeeld een Belle van Zuylen met verve haar rol kon spelen in een kasteel waarvan de macht allang was overgegaan naar heren in grote steden als Amsterdam, Utrecht en 's-Gravenhage.

En nu, in de 20ste/21ste eeuw zien we de nieuwe torens van de macht oprijzen: in Rotterdam de Delftse Poort-torens van ING en de toren van Fortis Bank, en langs de Zuid-as in Amsterdam als klap op de vuurpijl het ABN-Amro complex, inderdaad met torens, inderdaad door velen al betiteld als het ABN-Amro kasteel. Het moderne kasteel is kennelijk een bank. Hoge torens, aanzienlijke verdedigingswerken, en toch – zo blijkt langzamerhand – ook al snel aantastbaar en in te nemen door slimme aanvallers.

En dan zijn de kasteelvrouwen blij met eindelijk de inname van het middeleeuwse kasteel. Waarom de lat zo laag gelegd, waar die middeleeuwse kastelen immers al vier eeuwen geen machtsfunctie meer hebben en dus feitelijk leeg staan? Waarom niet op naar het slechten van de moderne kastelen?

Alphons te Beek

Agenda

■ Bijzondere kunstrondleiding

Jachthuis St. Hubertus,

Apeldoornseweg 250, Hoenderloo.

Jachthuis St. Hubertus wordt door velen gezien als één van de belangrijkste monumenten van Nederland. Het in 1920 voltooide Jachthuis werd gebouwd naar ontwerp van architect H.P. Berlage. Sculpturen en schilderijen van diverse kunstenaars verfraaien het gebouw. Tot en met 31 januari 2008 worden extra rondleidingen gegeven die speciaal gewijd zijn aan de kunst in het Jachthuis. U bezoekt zowel de representatieve ruimtes als privé-vertrekken van de familie Kröller-Müller.

Meer informatie kunt u vinden op www.hogeveluwe.nl

■ Slot Loevestein

Loevestein 1, Poederloijen

Op 23, 24, 27 en 28 december zijn er speciale rondleidingen. Brandende kaarsen, knappende houtvuren, geuren van weleer. In deze setting wordt tijdens de rondleiding ingegaan op de kerstviering in de Middeleeuwen: hoe vierde men dat en wat kwam er zoal op tafel? De sfeervolle Kerstrondleidingen worden ook dit jaar weer omlijst door stemmige live muziek....Vier avonden om helemaal in de Kerstsfeer te komen!

Meer informatie vindt u op www.slotloevestein.nl

■ Tentoonstelling kerststallen

Schierstins, Hoofdstraat 1, Veenwouden

Overal in de wereld maken mensen kerststallen: houtgesneden in de Alpenlanden, van maïsbladen in Tsjechië en met een zwarte Jozef in Afrika. Thijs Oomens uit Kootstertille heeft er meer dan 200. Een deel van deze collectie toont hij van 15 december t/m 5 januari in de Schierstins te Veenwouden, ook op Tweede Kerstdag.

Meer informatie vindt u op: www.schierstins.nl

GVO is een flexibel, enthousiast, middelgroot en meedenkend full-service grafisch bedrijf.

Qua uitvoering ijzersterk, niet alleen door de hechte band binnen het team maar ook door haar netwerk en gedegen kennis van de markt.

In combinatie met de laatste stand van de technologie, enthousiasme, humor en ambitie werken we hard aan de verwezenlijking van wat u als klant wenst. Topkwaliteit, en dan niet alleen in het eindresultaat, maar tevens in begeleiding, dienstverlening en service. Met minder nemen wij namelijk geen genoegen.

GVO is in een bepaalde mate voorspelbaar en wil dat ook blijven. Hoe voorspelbaarder, hoe beter. We streven ernaar om iedere planning en afspraak na te komen in combinatie met een constant hoog kwaliteitsniveau. Voor u dus géén verrassingen als u zaken doet met GVO.

Een kleine greep...

Complete campagnes, brochures, leaflets, folders, posters, advertenties, logo's, huisstijlen, presentatiemappen, huis-aan-huis foldering, interactieve cd-rom producties, radio commercials, voor profit en non-profit organisaties, media-plaatsingen, DM, verpakkingen, etc ...

Interesse, stuur een e-mail naar info@gvo.nl of bel (0318) 54 40 33 en vraag naar verkoop!

Studio
Marketing –
Communicatie

+

Prepress
Vormgeving

+

Press
Drukken

+

Afterpress
Afwerken

+

Expeditie

+

Omvang

=

gvo grafisch bedrijf bv • Zuivelstraat 12 • 3903 AE Veenendaal • Postbus 48 • 3900 AA Veenendaal
Telefoon (0318) 54 40 33 • Fax (0318) 52 94 97 • ISDN (0318) 54 85 90 • E-mail info@gvo.nl • www.gvo.nl